

BELGISCHE SENAAT**ZITTING 1989-1990**

4 JULI 1990

HERZIENING VAN DE GRONDWET

Herziening van titel II van de Grondwet, door invoeging van een artikel 24bis betreffende de economische en sociale rechten

(Verklaring van de wetgevende macht, zie « Belgisch Staatsblad » nr. 216 van 9 november 1987)

**TEKST VOORGESTELD
DOOR Mevr. HANQUET**

De verklaring tot herziening van de Grondwet van 8 november 1987 maakt het onder meer mogelijk in de Grondwet een artikel 24bis betreffende de economische en sociale rechten in te voegen; daardoor kan de definitie die wij aan het begrip rechten van de mens willen geven, eindelijk geactualiseerd worden.

In 1830 werd het begrip rechten van de mens gelijkgesteld met het algemeen stemrecht, de vrijheid, de gelijkheid, met andere woorden in hoofdzaak de politieke rechten, maar in 1990 is het begrip rechten van de mens veel ruimer geworden en omvat meer concrete rechten die in de loop der jaren even fundamenteel voor de waardigheid van de mens bleken te zijn als de politieke rechten.

SENAT DE BELGIQUE**SESSION DE 1989-1990**

4 JUILLET 1990

REVISION DE LA CONSTITUTION

Révision du titre II de la Constitution, par l'insertion d'un article 24bis relatif aux droits économiques et sociaux

(Déclaration du pouvoir législatif, voir « Moniteur belge » n° 216 du 9 novembre 1987)

**TEXTE PROPOSE PAR
Mme HANQUET**

La révision de la Constitution du 8 novembre 1987 autorisant notamment l'insertion d'un article 24bis relatif aux droits économiques et sociaux nous permet enfin d'actualiser la définition que nous voulons donner à la notion de droits de l'homme.

Si en 1830 les droits de l'homme s'identifiaient aux droits au suffrage universel, à la liberté, à l'égalité, en d'autres termes aux droits essentiellement politiques, en 1990, la notion de droit de l'homme s'est affranchie de ce carcan pour englober des droits plus concrets qui se sont révélés au fur et à mesure des années tout aussi fondamentaux pour la dignité de l'homme que les droits politiques.

Door de gewijzigde economische, sociale, culturele en zelfs ideologische context van onze samenleving is de bekrachtiging van nieuwe rechten die onontbeerlijk zijn voor het menselijk geluk, noodzakelijk gebleken. Die ontwikkeling heeft in internationaal verband concrete gestalte gekregen door de goedkeuring van de volgende verdragen:

— het Europees verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (1950), door België goedgekeurd bij de wet van 13 mei 1955 (*Belgisch Staatsblad* van 19 augustus 1955);

— het internationaal verdrag inzake de economische, sociale en culturele rechten, door België goedgekeurd bij de wet van 15 mei 1981 (*Belgisch Staatsblad* van 22 mei 1981);

— het internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, door België goedgekeurd bij de wet van 15 mei 1981 (*Belgisch Staatsblad* van 22 mei 1981);

— het Europees sociaal handvest.

De beginselen door die verschillende verdragen bekrachtigd, maken deel uit van de Belgische rechtsorde, wat sommigen ertoe brengt te verklaren dat het niet meer nodig is het bestaan van economische en sociale rechten in de Belgische Grondwet neer te leggen, op gevaar af van in overbodige herhaling te vervallen.

Niettemin is het om de volgende redenen, onontbeerlijk onze Grondwet te actualiseren:

1. De Grondwet van een land moet de fundamentele beginselen die ten grondslag liggen aan zijn samenleving uitdrukkelijk vermelden. Zij moet de afspiegeling zijn van het geweten van zijn bevolking en van wat de bevolking van de overheid verwacht. De Grondwet moet de maatschappelijke opvattingen dus nauwkeurig weergeven.

2. Aangezien internationale verdragen bovendien bij gewone wet en dus bij gewone meerderheid worden goedgekeurd, zou een wet aangenomen bij gewone meerderheid ze dus evenzeer uit de Belgische rechtsorde kunnen doen verdwijnen.

3. Wanneer men weet dat de wetgever de bedoeling heeft de toetsing door het Arbitragehof uit te breiden tot andere bepalingen van titel II van de Grondwet dan de artikelen 6, *6bis* en 17, komt het opnemen van de economische en sociale rechten in de Grondwet toch in een nieuw licht te staan.

Deze nieuwe rechten, die een reeks positieve verplichtingen inhouden voor de overheid, blijven op die manier niet beperkt tot beginselverklaringen, maar krijgen een heel nieuwe rechtsgrond. In een hopelijk zeer nabije toekomst zal de burger immers voor het

L'évolution du contexte économique, social, culturel et même idéologique de notre société a fait apparaître la nécessité de consacrer l'existence de nouveaux droits indispensables au bonheur humain. Certes, cette évolution s'est traduite au niveau international par l'adoption des conventions suivantes:

— la convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales (1950), approuvée par la Belgique par la loi du 13 mai 1955 (*Moniteur belge* du 19 août 1955);

— le pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels, approuvé par la Belgique par la loi du 15 mai 1981 (*Moniteur belge* du 22 mai 1981);

— le pacte international relatif aux droits civils et politiques, approuvé par la Belgique par la loi du 15 mai 1981 (*Moniteur belge* du 22 mai 1981);

— la charte sociale européenne.

Les principes consacrés par ces différentes conventions sont entrés dans l'ordre juridique belge, ce qui a fait dire à certains qu'il n'était plus nécessaire de consacrer dans la Constitution belge, l'existence des droits économiques et sociaux au risque de créer une redondance inutile.

Cependant, il est indispensable d'actualiser notre Constitution pour les raisons suivantes:

1. La Charte suprême d'un pays se doit de traduire explicitement les principes fondamentaux qui sous-tendent sa société. Elle doit être le reflet de la conscience de son peuple et des exigences qu'il attend du pouvoir. Elle se doit donc de traduire fidèlement l'évolution de sa pensée.

2. Par ailleurs, les conventions internationales étant approuvées par une simple loi à majorité ordinaire, une loi à majorité ordinaire peut donc tout aussi bien décider de les rayer de l'ordre juridique belge.

3. Lorsque l'on sait qu'il est dans l'intention du législateur d'étendre le contrôle de la Cour d'arbitrage à d'autres dispositions du titre II de la Constitution que les articles 6, *6bis* et 17, l'inscription des droits économiques et sociaux dans la Constitution revêt un caractère nouveau.

Loin de constituer des déclarations de principe, ces nouveaux droits qui impliquent une série d'obligations positives dans le chef de l'autorité publique acquièrent de cette façon une force juridique toute nouvelle. En effet, le citoyen pourra, dans un avenir

Arbitragehof kunnen eisen dat zijn fundamentele rechten door de nationale, de gemeenschaps- of de gewestelijke wetgever worden nageleefd.

Dit wetsvoorstel bekrachtigt de volgende beginselen :

1. Het recht op een bestaansminimum

Hoewel dat recht reeds in een wet is neergelegd, dient het voortaan ook in de Grondwet te worden opgenomen als een van de essentiële verplichtingen van de Staat ten aanzien van zijn burgers en, in correlatie daarmee, als een fundamenteel recht van de burgers ten aanzien van de Staat.

Iedere burger die op het Belgisch grondgebied verblijft, moet recht hebben op sociale bijstand waardoor hij een menswaardig bestaan kan leiden.

2. Het recht op sociale zekerheid

Het recht op sociale zekerheid is een fundamenteel beginsel van onze Staat.

Deze beginselen zijn trouwens neergelegd in het Europees Sociaal Handvest en in de Franse, Griekse, Italiaanse, Nederlandse en Spaanse Grondwet.

De sociale zekerheid omvat de werkloosheidsuitkeringen, de regeling betreffende de ziekte- en invaliditeitsverzekering, de uitkeringen wegens beroepsziekten en arbeidsongevallen, de kinderbijslagen en de pensioenen.

3. Het recht op leven

De ontwikkelingen in de wetenschap en de medische technieken hebben aangetoond dat het recht op bescherming van het leven dringend bekrachtigd moet worden.

De mens neemt weliswaar deel aan het leven, maar kan er niet zomaar over beschikken. Het gaat om een hogere kracht waarin de mens zich alleen maar kan schikken en die hij moet respecteren. De genetische manipulatie, de nieuwe medische ontdekkingen met betrekking tot de in vitro-fertilisatie en het opslaan van embryo's wijzen op een gevaarlijke tendens, namelijk dat er met het leven in de ruime zin van het woord al te lichtvaardig wordt omgesprongen. Dit fundamenteel beginsel dient dus in de Grondwet te worden opgenomen, samen met de bepaling dat iedere wet betreffende ethische aangelegenheden, die derhalve dit recht op bescherming van het leven in gevaar kunnen brengen, aangenomen moet worden met een tweederde meerderheid in elke Kamer. Over materies die zo belangrijk zijn voor een samenleving en voor haar toekomstige generaties, moet immers een zo breed mogelijke consensus bestaan. Derhalve is voor die materies een tweederde meerderheid vereist.

qu'on espère proche, exiger devant la Cour d'arbitrage, le respect de ses droits fondamentaux par le législateur national, communautaire ou régional.

La présente proposition consacre les principes suivants :

1. Le droit à un minimum de moyens d'existence

Bien que ce droit ait déjà été consacré légalement, il convient de l'inscrire désormais dans la Constitution comme étant une des obligations primordiales de l'Etat à l'égard de ses citoyens et corrélativement comme un droit fondamental des citoyens à l'égard de l'Etat.

Tout citoyen résidant sur le territoire belge, doit avoir droit à une aide sociale lui permettant de mener une vie conforme à la dignité humaine.

2. Le droit à la sécurité sociale

Le droit à la sécurité sociale est devenu un élément fondamental de notre Etat.

Ces principes se retrouvent d'ailleurs dans la Charte sociale européenne et les Constitutions française, grecque, italienne, hollandaise et espagnole.

La sécurité sociale comprend les allocations de chômage, le régime d'assurance maladie-invalidité, les indemnités de maladies professionnelles et d'accidents du travail, les allocations familiales ainsi que les pensions.

3. Le droit à la vie

L'évolution de la science et des techniques médicales ont démontré l'urgence qu'il y avait à consacrer le droit à la protection de la vie.

Si l'homme en effet participe à la vie, celle-ci ne lui appartient pas. Il s'agit d'une force supérieure devant laquelle il ne peut que s'incliner et qu'il ne doit que respecter. Or, les manipulations génétiques, les nouvelles découvertes médicales relatives à la fécondation in vitro, au stockage des embryons démontrent une tendance dangereuse à la légèreté à l'égard de la vie au sens large du terme. Il convient donc d'inscrire ce principe essentiel dans la Constitution et de préciser que toute loi relative aux matières éthiques, susceptibles dès lors de mettre en péril ce droit à la protection de la vie, doit être adopté à la majorité des deux tiers des suffrages dans chaque Chambre. En effet, sur des matières aussi importantes pour une société et pour l'avenir de ses générations, il s'impose d'avoir le consensus le plus large. Il est donc nécessaire d'exiger une majorité spéciale des deux tiers des suffrages.

4. Het recht op integriteit van de persoon, van het privé-leven en van het gezinsleven

Indien het dringend noodzakelijk is het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de Grondwet neer te leggen, is het even noodzakelijk om op korte termijn een specifieke wet aan te nemen waarin het recht op integriteit van de persoon, zijn privé-leven en zijn gezinsleven wordt beschermd volgens de beginselen bepaald in artikel 8 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden.

5. Het recht op bescherming van de gezondheid en op medische verzorging

Iedere burger heeft recht op lichamelijke en geestelijke gezondheid overeenkomstig het beginsel bepaald in artikel 12.1 van het internationaal verdrag inzake de economische, sociale en culturele rechten. Op grond van dit artikel kan iedereen een klacht indienen tegen een ieder die zijn gezondheid schaadt. Bovendien verleent dit artikel aan iedere burger het recht om een correcte behandeling in geval van ziekte te eisen.

De overheid heeft derhalve een grondwettelijke verplichting om de gezondheid te beschermen en de medische bijstand daartoe te organiseren.

Anderzijds kan niemand tegen zijn wil onderworpen worden aan een medische behandeling tenzij krachtens een wet die de voorwaarden daartoe op minimalistische wijze bepaalt.

6. Het recht op werk

Dat recht is reeds bekrachtigd door het Europees sociaal handvest en het V.N.-verdrag van 1966. De vrije keuze van werk betekent dat gedwongen arbeid verboden wordt en dat de Staat de plicht heeft passend onderwijs te organiseren en de toegang tot de beroepen voor alle burgers mogelijk te maken. Anderzijds moet de wet de uitoefening van het recht op arbeid regelen en garanderen dat de bezoldigingen billijk zijn en geen discriminatie invoeren tussen mannen en vrouwen en dat de arbeidsomstandigheden voldoen aan de voorschriften inzake veiligheid en hygiëne.

7. Het recht op huisvesting

Het recht op huisvesting wordt meer en meer bedreigd wegens de ongehoorde verhoging van de huur- en aankooprijzen en wegens de schaarste aan beschikbare woningen. Iedereen moet in België recht hebben op een passende woning waarvan de financiële last in verhouding staat tot zijn inkomsten. Een dergelijk recht houdt voor de Staat de verplichting in om sociale woningen tegen redelijke prijzen en in een gezonde en hygiënische omgeving ter beschikking te stellen van de burgers. Het recht op huisvesting is trouwens neergelegd in artikel 25 van de Univer-

4. Le droit à l'intégrité de la personne, de la vie privée et familiale

S'il apparaît impérieux de consacrer le droit au respect de la vie privée dans la Constitution, il est tout aussi impératif d'adopter dans les plus brefs délais une législation spécifique qui protège le droit à l'intégrité de la personne, de sa vie privée et familiale selon les principes prévus à l'article 8 de la Convention européenne des droits de l'homme et des libertés fondamentales.

5. Le droit à la protection de la santé et aux soins médicaux

D'un point de vue général, tout citoyen a droit à la santé physique et psychique selon le principe prévu à l'article 12.1 du pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels. Par cet article, l'individu possède un droit d'action contre quiconque nuit à sa santé. Par ailleurs, cet article permet à tout citoyen de prétendre à des soins corrects en cas de maladie.

Les pouvoirs publics ont dès lors une obligation constitutionnelle de protéger la santé et d'organiser une assistance médicale à cet effet.

Par ailleurs, tout individu ne peut être soumis contre son gré à un traitement sanitaire si ce n'est en vertu d'une loi qui en fixe les conditions de manière minimaliste.

6. Le droit au travail

Ce droit est déjà consacré par la Charte sociale européenne, et le pacte de l'O.N.U. de 1966. Le libre choix des activités signifie l'interdiction du travail forcé et l'obligation pour l'Etat d'organiser un enseignement adéquat et de permettre l'accès aux professions pour tous les citoyens. Par ailleurs, il appartient à la loi de régler l'exercice du droit au travail et de garantir des rémunérations qui soient, sans discrimination entre hommes et femmes, équitables ainsi que des conditions de travail conformes à la sécurité et à l'hygiène.

7. Le droit au logement

S'il est un droit qui se trouve de plus en plus menacé en raison des hausses excessives des loyers et des prix d'acquisitions ainsi que de la rareté des logements disponibles, c'est bien le droit au logement. Tout individu doit pouvoir en Belgique avoir droit à un habitat adéquat dont la charge financière doit être compatible avec ses ressources. Un tel droit implique une obligation pour l'Etat de mettre à la disposition des citoyens des logements sociaux à des prix abordables dans un environnement sain et salubre. Le droit au logement est d'ailleurs consacré à l'article 25 de la

sele Verklaring van de rechten van de mens van 10 december 1948 en in artikel 11 van het internationaal verdrag inzake de economische, sociale en culturele rechten van 19 december 1966.

Bovendien moet een einde worden gemaakt aan de onmenselijke manier waarop mensen thans uit hun huis worden gezet. In de Grondwet wordt dan ook de bepaling opgenomen dat burgers niet uit hun woning kunnen worden uitgezet dan onder menswaardige omstandigheden die door de wet worden bepaald.

*
* *

VOORSTEL

Enig artikel

In de Grondwet wordt een artikel *24bis* ingevoegd, luidende:

« De economische en sociale rechten worden op de volgende wijze gewaarborgd:

1° Een ieder die in de onmogelijkheid verkeert in zijn onderhoud te voorzien, heeft recht op bestaansmiddelen onder de voorwaarden bepaald door de wet.

2° Een ieder heeft recht op sociale zekerheid.

3° Een ieder heeft recht op bescherming van het leven.

Iedere wet betreffende ethische aangelegenheden moet worden aangenomen bij een meerderheid van twee derde van de stemmen in elke Kamer.

4° Een ieder heeft recht op de integriteit van zijn persoon, zijn privé-leven en zijn gezinsleven onder de voorwaarden bepaald door de wet.

5° Een ieder heeft recht op bescherming van zijn gezondheid en op medische verzorging onder de voorwaarden bepaald door de wet.

Niemand kan tegen zijn wil aan een medische behandeling worden onderworpen dan krachtens de wet.

6° Een ieder heeft het recht te werken en zijn werk vrij te kiezen.

De uitoefening van deze rechten wordt door de wet geregeld. Het werk wordt op billijke wijze bezoldigd zonder discriminatie tussen mannen en vrouwen. Iedere werknemer heeft recht op veilige en hygiënische arbeidsomstandigheden.

Déclaration universelle des Droits de l'homme du 10 décembre 1948 et à l'article 11 du pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels du 19 décembre 1966.

Par ailleurs, il convient de condamner les procédures inhumaines d'expulsion qui ont lieu actuellement. Aussi, il est prévu de mettre dans la Constitution que les citoyens ne peuvent être expulsés de leur logement que dans les conditions respectant la dignité humaine et définie par la loi.

H. HANQUET.

*
* *

PROPOSITION

Article unique

Un article *24bis*, libellé comme suit, est inséré dans la Constitution:

« Les droits économiques et sociaux sont garantis de la manière suivante:

1° Les individus, dans l'impossibilité de subvenir à leur subsistance, ont le droit d'obtenir des moyens d'existence dans les conditions fixées par la loi.

2° Les individus ont droit à la sécurité sociale.

3° Les individus ont le droit à la protection de la vie.

Toute loi relative aux matières éthiques doit être adoptée à la majorité des deux tiers des suffrages dans chaque Chambre.

4° Les individus ont droit à l'intégrité de leur personne et de leur vie privée et familiale selon les conditions fixées dans la loi.

5° Les individus ont droit à la protection de leur santé et aux soins médicaux dans les conditions déterminées par la loi.

Nul ne peut être soumis contre son gré à un traitement sanitaire si ce n'est en vertu de la loi.

6° Les individus ont le droit de travailler et de choisir librement leurs activités.

La loi règle l'exercice de ces droits. Le travail est rémunéré sans discrimination entre les hommes et les femmes de manière équitable. Tout travailleur a droit à des conditions de travail conformes à la sécurité et à l'hygiène.

7° Een ieder heeft recht op een passende woning waarvan de last verenigbaar moet zijn met zijn inkomen. Een ieder heeft recht op veilige en gezonde leefomstandigheden. Niemand kan uit zijn woning worden gezet dan onder menswaardige omstandigheden bepaald door de wet. »

7° Les individus ont droit à un habitat adéquat dont la charge-logement doit être compatible avec leurs ressources. Ils ont le droit de vivre dans des conditions conformes à la sécurité et à l'hygiène. Ils ne peuvent être expulsés de leur logement que dans les conditions respectant la dignité humaine et définies par la loi. »

H. HANQUET.